

EWA JÓZWIAK*

Rocznik Teologiczny
LVII – z. 2/2015
s. 245-266

Osobno czy razem? Dążenia ekumeniczne wewnątrz polskiego ewangelicyzmu – perspektywa reformowana (po 1946 roku)

Słowa kluczowe: ekumenizm, polski protestantyzm, po 1946 roku

Analiza dążeń ekumenicznych wewnątrz polskiego ewangelicyzmu była już przedmiotem zainteresowań i publikacji. Przedstawiono próby zbudowania jedności pomimo różnic teologicznych, wydarzenia ireniczne i ekumeniczne oraz dokumenty stanowiące owoc dialogu od XVI wieku do 1945 r.¹. Niektóre wątki wciąż na nowo powracają: sprawa wzajemnego uznania urzędów i sakramentów oraz możliwość ich przyjmowania u partnerów dialogu, wymiana kaznodziejska, współużytkowanie kościołów, wspólne synody, powołanie Kościoła narodowego, wspólne kształcenie duchownych, współpraca wydawnicza i charytatywna. Przedmiotem niniejszej publikacji są dążenia ekumeniczne wewnątrz polskiego ewangelicyzmu po 1945 roku.

1946 – Komitet Współpracy: reformowani-metodyści

Po ustaleniach z 1945 r. (*Deklaracja ścisłej współpracy między Kościołem Ewangelicko-Reformowanym a Kościołem Metodystycznym*, podpisana 22 listopada 1945 r. w Łodzi i opublikowana na łamach „Pielgrzyma Polskiego”²), dalsze dyskusje na temat zbliżenia pomiędzy Kościołami ewangelickimi w Polsce rozwijały się w okresie powojennym. Jak donosił „Pielgrzym Polski”, 26 września

* Mgr Ewa Józwiak jest prezesem Synodu Kościoła Ewangelicko-Reformowanego i redaktor naczelną czasopisma Jednota.

¹ Dążenia ekumeniczne wewnątrz polskiego ewangelicyzmu od XVI wieku do 1945 roku były przedmiotem wcześniejszej publikacji w Roczniku Teologicznym (E. Józwiak, *Osobno czy razem? Dążenia ekumeniczne wewnątrz polskiego ewangelicyzmu – perspektywa reformowana (do 1945 roku)*, [w:] Rocznik Teologiczny, LVI, z. 2, 2014, s. 183-203).

² Pielgrzym Polski, 3, 1945, s. 9-10, cyt. za: K. Karski, *Ewangelicy reformowani i ich zaangażowanie w jednoczenie polskiego protestantyzmu*, [w:] *Zwykły niezwykły. Pamięci księdza Jerzego Stahla*, Warszawa 2009, s. 224.

1946 r. w Łodzi podpisano uchwałę o zjednoczeniu ewangelików reformowanych i metodystów w jeden Kościół. Dwa miesiące później ta sama gazeta informowała na pierwszej stronie, że „przygotowywane od dłuższego czasu zjednoczenie dwóch polskich Kościołów reformowanych (sic!), a mianowicie Kościoła Ewangelicko-Reformowanego z Kościołem Metodystycznym stało się faktem na podstawie uchwały przedstawicieli obu Kościołów (...). Idea zjednoczenia obu bratnich Kościołów dojrzewała już pod koniec roku 1945 i znalazła wyraz w Deklaracji z dnia 22 listopada 1945 r. Za zjednoczeniem przemawiało od dawna wszystko, przeciwko niemu nic. Doktrynalnie oba Kościoły nie różnią się niczym, obrzędowo i organizacyjnie odchylenia są tak nikłe i nieistotne, że dziwić się trzeba, iż zjednoczenie nie doszło do skutku już przed laty kilkunastu”³. Warto przypomnieć, że przez pierwsze trzy powojenne lata w Kościele ewangelicko-reformowanym zdziśiatkowanym w wyniku wojny zastanawiano się nad sensem i możliwością „odbudowy życia kościelnego” i przyszłość upatrywano jako połączenie się z Kościołami luterańskim lub metodystycznym⁴.

Dla wypełnienia postanowień uchwały zjednoczeniowej i opracowania szczegółowych zasad wprowadzenia w życie oczekiwanej jedności powołano Komitet Współpracy. Przygotowane przez to gremium zasady miały być przedstawione kierowniczym gremiom obu Kościołów do akceptacji. Współprzewodniczącymi komitetu zostali superintendenci: ks. sup. S. Skierski i ks. sup. K. Najder. Jak pisze K. Karski, Komitet Współpracy spotkał się – poza zebraniem założycielskim – jeszcze dwa razy „w odstępach miesięcznych i na tym informacje o jego działalności się urywają”⁵. W 1948 r. oba Kościoły powołać musiały nowych superintendentów: w miejsce zmarłego ks. S. Skierskiego wybrano w Kościele ewangelicko-reformowanym ks. sup. Kazimierza Ostachewicza. Miejsce sup. K. Najdera zajął ks. sup. Józef Naumiuk⁶.

Współpraca Kościołów została przywrócona w lutym 1950 r. W Synodzie Kościoła ewangelicko-reformowanego, który zebrał się 25 czerwca 1950 r., uczestniczyli przedstawiciele Kościoła metodystycznego. Podczas obrad zreferowano stan dialogu. Ks. sup. K. Ostachewicz poinformował, że został powołany

³ *Zjednoczenie dwóch Kościołów*, [w:] *Pielgrzym Polski*, 11, 1946, s.1-2.

⁴ R. Michalak, *Kościół protestancki i władze partyjno-państwowe w Polsce (1945-1956)*, Warszawa 2002, s. 78.

⁵ K. Karski, *Ewangelicy reformowani...*, dz.cyt., s. 224.

⁶ Tamże.

Komitet Współpracy (znaleźli się w nim: ks. Józef Naumiuk, ks. Witold Benedyktowicz, ks. Gustaw Burhardt – metodyści oraz Aleksander Łaszyński, ks. Kazimierz Ostachiewicz i ks. Jan Niewieczerzał – ewangelicy reformowani). Delegaci obu Kościołów spotkali się czterokrotnie. Praca ta nie miała – jak stwierdzono – na celu zjednoczenia Kościołów, „zachowuje się niezależność obu Kościołów pod względem karność kościelnej, organizacji i administracji”⁷. Współpraca natomiast „miała polegać na wymianie duchownych, opiece nad diasporą, dążeniu do zawiązania wspólnego seminarium, wspólnej szkoły niedzielnej w Warszawie i wspólnego duszpasterstwa wojskowego”⁸. Komitet Współpracy uznał za konieczne organizowanie „wspólnych uroczystości i spotkań o charakterze kulturalnym, a także wspólną opiekę nad starcami oraz interkomunię”⁹.

1950 – Deklaracja współpracy religijnej

Podczas obrad wspomnianego Synodu Kościoła ewangelicko-reformowanego (25 czerwca 1950 r.), w obecności gości z Kościoła metodystycznego – ks. sup. Józefa Naumiuka i ks. Gustawa Burharta – została odczytana *Deklaracja współpracy religijnej*¹⁰, przygotowana przez reprezentantów obu Kościołów. Następnie przyjęto ją w głosowaniu. Deklaracja została też przyjęta przez XXIX Konferencję Doroczną Kościoła Metodystycznego¹¹.

W dokumencie tym oba Kościoły przypominają ojców reformacji w XVI-wiecznej Polsce i wyrażają pragnienie kontynuowania rozpoczętego przez nich dzieła. Strony powołują się na „jedne i te same zasady ewangelickiej wiary i życia” i „wstępują w drogę współpracy religijnej”¹². Kieruje nimi przekonanie, że wspólne działanie i wzajemna pomoc „w dziele krzewienia Ewangelii Chrystusowej nie jest tylko potrzebą chwili, lecz wypływa z ducha Chrystusowego

⁷ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Urząd do Spraw Wyznań (dalej: UdSW), sygn. 5b/17, k. 1-7, cyt. za: R. Michalak, *Kościół protestancki...*, dz.cyt., s. 81. We wszystkich cytatach zachowano oryginalną pisownię i interpunkcję.

⁸ R. Michalak, *Kościół protestancki...*, s. 81.

⁹ Tamże.

¹⁰ *Deklaracja współpracy religijnej*, [w:] Jednota, 3, 1950, s. 9-10; AKER (Biblioteka Synodu), *Protokół z zebrania synodalnego Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej*, odbytego w dn. 25 czerwca 1950 r. w Warszawie, s. 5-6.

¹¹ Pielgrzym Polski, 7-8, 1950, s. 88, cyt. za: K. Karski, *Ewangelicy reformowani...*, s. 225.

¹² *Deklaracja współpracy religijnej*, tamże.

i spełnia Jego wolę, aby wszyscy byli jedno”¹³. Jak podaje K. Karski, *Deklarację współpracy religijnej* uzupełniono o składający się z trzech punktów dokument Komitetu Współpracy, w którym stwierdzono, że „nie dzielą nas żadne różnice dogmatyczne – a jednoczy wspólne zadanie głoszenia Ewangelii naszemu narodowi”¹⁴. W dokumencie Komitet Współpracy przyznawał, „że podział między naszymi Kościołami jest jedynie natury administracyjnej i że – przy usilnych staraniach z naszej strony – ustąpi zupełnej jedności”¹⁵. Dalej autorzy dokumentu, inspirowani *Deklaracją ideową Polskiego Kościoła Ewangelickiego* (1942), wskazali „przejawy pomocy braterskiej”, wśród których znalazły się: udostępnianie sobie nawzajem kościołów, wspólne prowadzenie nabożeństw, Wieczerza Pańska, upamiętnianie wydarzeń historycznych, wymiana duchownych, a także jedno pismo kościelne. Ponadto wymieniono tu wspólne inicjatywy edukacyjne, jak kształcenie kaznodziei, nauczanie religii i praca wśród dzieci i młodzieży oraz wspólna praca diakonijna¹⁶.

Podczas Synodu 17 czerwca 1951 r. ks. Jan Niewieczerał zreferował dokonania współpracy z metodystami. W relacji prasowej zapisano: „Odbywały się wspólne nabożeństwa ewangelizacyjne, wspólne zebrania dorosłych i młodzieży, wymiana ambon w terenie, zwłaszcza w Łodzi. Kościół Metodystyczny udziela naszemu, w razie potrzeby, lokalu na obrady. Członek Kościoła Reformowanego, mgr fil. Stefan Trojanowski, sekretarz Konsystorza jest profesorem w Metodystycznym Seminarium Teologicznym w Klarysewie”¹⁷.

Rok później podczas Synodu Kościoła Ewangelicko-Reformowanego informacja o współpracy z metodystami była bardzo ogólna, co może świadczyć o kryzysie w tym dialogu. K. Karski upatruje przyczyn kryzysu w trudnościach wewnętrznych, przez jakie przechodził wówczas Kościół metodystyczny¹⁸.

1950 – Komitet Współpracy: reformowani-luteranie

Żywe w tym czasie były też relacje ewangelików reformowanych z luteranami. Kolegium Kościelne stołecznej parafii reformowanej dyskutowało na

¹³ *Deklaracja współpracy religijnej*, tamże.

¹⁴ *Pielgrzym Polski*, 7-8, 1950, s. 88, cyt. za.: K. Karski, *Ewangelicy reformowani...*, s. 226.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ K. Karski, *Ewangelicy reformowani...*, s. 225.

¹⁷ *Sprawozdanie z sesji synodalnej*, [w:] *Jednota*, 2-3, 1951, s. 17.

¹⁸ K. Karski, *Ewangelicy reformowani...*, s. 226-227.

ten temat 21 grudnia 1946 r.¹⁹. Ks. sup. Stefan Skierski wspominał, że dążenia do zjednoczenia obu Kościołów odżyły w czasie II wojny światowej. Z kolei zbliżenie reformowanych i metodystów dokonało się ze względu na podobne rozumienie sakramentu Wieczery Pańskiej²⁰. Jak twierdzi J. Kłaczko, na zjednoczeniu ewangelików zależało władzom państwowym, „z początkiem stalinizmu rozpoczęto bowiem akcję mającą na celu «ujednoczenie» wyznań mniejszościowych. Powstał wówczas np. Zjednoczony Kościół Ewangeliczny, grupujący wspólnoty o tradycji ewangelicznej. Podobnie miało się stać z historycznymi Kościołami protestanckimi”²¹. Zdaniem J. Kłaczki, w środowiskach kościelnych uważano ideę zjednoczenia trzech wyznań w jeden Kościół za pomysł ks. Z. Michelisa, „jednak według relacji ówczesnego zwierzchnika luteranów ks. Jana Szerudy, z pomysłem tym wystąpił Konsystorz Kościoła Ewangelicko-Reformowanego”²². Idea ta miała również zwolenników w Kościele Ewangelicko-Augsburskim (np. ks. Waldemar Preiss senior)²³. Nie wiadomo jednak, na ile osoby zaangażowane w działania zjednoczeniowe działały z inspiracji ówczesnych władz, a na ile rzeczywiście były do tej idei przekonane. Problem ten wymaga jednak osobnego wnikliwego studium z uwzględnieniem materiałów zgromadzonych np. w zasobie IPN.

W styczniu 1951 r. reformowano-luterański Komitet Współpracy uchwalił odezwę, przedstawioną Konsystorzom obu Kościołów, „która wniesiona zostanie na Synod [Kościoła ewangelicko-reformowanego – uzupełnienie autora] celem rozpatrzenia i ewent. jej zaakceptowania”²⁴. W odezwie napisano: „Ponieważ wszelkie rozbicie i rozdwojenie przyczynia się – jak tego dowodem historia ewangelicyzmu w Polsce – do osłabienia Kościołów Reformacyjnych, z drugiej zaś strony zjednoczenie wysiłków i rzetelna współpraca wzmacnia ich znaczenie – obydwie bratnie Kościoły pragną odtąd kroczyć solidarnie wspólną drogą ku realizacji swego posłannictwa. W tym celu Komitet Współpracy wnosi

¹⁹ AKER (Biblioteka Synodu), protokół z zebrania Kolegium Kościelnego z 21.11.1946 r., k. 17.

²⁰ J. Kłaczko, *Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce w latach 1945-1975*, Toruń 2010, s. 202.

²¹ Tamże.

²² Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Udostępniania i Archiwizacji Danych (dalej: IPN BUiAD), Urząd do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: UsdBp), Warszawa, sygn. 01222/2691, doniesienie agencyjne z 22.02.1951 r., rozmowa z ks. biskupem Szerudą 20.03.1951 r., źródło „Doktor”, k. 110-111; cyt. za: J. Kłaczko, *Kościół Ewangelicko-Augsburski...*, s. 203.

²³ Tamże.

²⁴ Jednota, 1, 1951, s. 15.

o uchwalenie czynnego współdziałania w zamierzonej współpracy i ewentualne poparcie tej współpracy przez Duchownych, Rady, Kolegia Kościelne, tudzież Parafian obu Kościołów”²⁵. Współpraca miała polegać na wytworzeniu „atmosfery wzajemnego zaufania, poznania i zbliżenia członków obu wyznań, oraz wzajemnej pomocy ze strony duchownych w obsłudze religijnej”²⁶. *Odezwę* Synodu Kościoła ewangelicko-reformowanego przyjął do akceptującej wiadomości²⁷.

Bezprecedensowym wydarzeniem stało się włączenie do Prezydium Synodu Kościoła ewangelicko-reformowanego – obok inż. Eugeniusza Jeskego jako przewodniczącego obradom, ks. sup. Kazimierza Ostachiewicza, ks. Jana Niewieczera oraz przedstawicieli zborów: p. Engela (Zelów), p. Ransza (Łódź), p. Flegera (Strzelin), p. Krotochwila (Żyrardów) i Sztranca (Kuców) – dwóch duchownych innych ewangelickich wyznań: ks. sup. Józefa Naumiuka (metodysty) i ks. Oswalda Tyca (luteranina, pracującego jako p.o. administratora parafii reformowanej w Pstrążnej)²⁸.

K. Karski pisze, że na początku lat 50. pojawiła się idea połączenia obu Kościołów, czym zająć się miała specjalnie powołana Podkomisja do spraw Zjednoczenia Kościołów Ewangelicko-Reformowanego i Ewangelicko-Augsburskiego w RP²⁹. Według zapisów protokołu ze spotkania podkomisji w dniu 19 grudnia 1951 r. uzgodnienia były daleko idące. Po połączeniu „stan konfesyjny obu Kościołów pozostaje nienaruszony”³⁰, i „oba Synody z ich dotychczasowymi kompetencjami pozostaną nienaruszone”³¹. Dla zarządzania Kościołem zostanie powołany wspólny Konsystorz, którego obowiązki i kompetencje będą takie jak Konsystorza luteranckiego jeśli chodzi o sprawy administracyjne i gospodarcze. Natomiast kompetencje w sprawach duchowych i duchownych, które posiadał dotychczasowy Konsystorz ewangelicko-reformowany zostaną scedowane do nowo powołanej Naczelnej Rady Kościoła Ewangelicko-Reformowanego (gdyż Kościół ewangelicko-reformowany nie ma takiego gremium). W skład

²⁵ Tamże; AAN, UdSW, sygn. 5b/17, k. 1-7 cyt. za: R. Michalak, *Kościół protestanckie...*, dz.cyt., s. 81.

²⁶ *Odezwa reformowano-luterańskiego Komitetu Współpracy*, [w:] Jednota, 1, 1951, s. 15.

²⁷ *Sprawozdanie z sesji synodalnej*, dz.cyt., s. 17.

²⁸ *Sprawozdanie z sesji synodalnej*, dz.cyt., s. 15; R. Michalak, *Kościół protestanckie...*, s. 81. Warto jednak nadmienić, że ówczesne Prezydium Synodu było powoływane doraźnie na każdej sesji, a nie jak to ma miejsce obecnie – na kadencję.

²⁹ K. Karski, *Ewangelicy reformowani...*, s. 227.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.

wspólnego Konsystorza mieli wejść reprezentanci obu Kościołów „w odpowiednim stosunku”³². W pierwszej kadencji prezesem wspólnego Konsystorza powinien być ewangelik augsburski, co do następnych kadencji Komisja nie wypracowała wspólnego stanowiska. Zjednoczony Kościół na zewnątrz reprezentować mieliby wspólnie „duchowni zwierzchnicy obu Kościołów: prezes Synodu Kościoła augsburskiego” i reprezentant władz Kościoła reformowanego³³.

Komisja ustaliła, że po zjednoczeniu strony „zachowają wszelkie dotychczasowe prawa do posiadanego majątku ruchomego i nieruchomego”, a w razie potrzeby połączenia majątku każdorazowo zdecyduje o tym Konsystorz po zasięgnięciu opinii obu Kościołów.

W 1952 r. podczas Synodu, który odbył się 8 czerwca w Łodzi, poinformowano, że Kościół ewangelicko-reformowany nadal rozwijał współpracę z metodystami i kontynuował współpracę z Kościołem ewangelicko-augsburskim. W protokole z obrad zaznaczono, że współpraca z luteranami „rozwinęła się szerzej, w wyniku czego przez obydwie Konsystorze została powołana Komisja celem ustalenia zasad, ściślejszej platformy wspólnej pracy”³⁴. Idee te nie zostały wprowadzone w życie.

Rozwinięcie współpracy z luteranami zaważyło na ochłodzeniu stosunków z metodystami, gdyż Kościół ewangelicko-augsburski i Kościół metodystyczny znalazły się w konflikcie, który powstał w wyniku ich pracy na Mazurach. Ryszard Michalak twierdzi, że „zbliżenie reformowanych do luteranów w środowisku metodystycznym mogło być w tej sytuacji nie najlepiej widziane przez metodystów”³⁵. Współpracę ekumeniczną metodystów z pozostałymi dwoma Kościołami ewangelickimi zahamowały też wewnętrzne tarcia i walki o władzę w Kościele metodystycznym³⁶. Rozgrywanie sytuacji politycznej na Mazurach po roku 1951 (m.in. ocena pracy repolonizacyjnej wśród autochtonów) przy pomocy podsycanej rywalizacji o wiernych pomiędzy poszczególnymi wyznaniem i zdecydowane popieranie pracy Kościoła luterńskiego na tym terenie przez władze spowodowała, jak ocenia R. Michalak „załamanie się współpracy metodystów z luteranami i przyczyniła się do opuszczenia na kilka lat szeregów

³² Tamże.

³³ Tamże.

³⁴ R. Michalak, *Kościół protestancki...*, s. 83.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże, s. 84-99.

Polskiej Rady Ekumenicznej przez Kościół Metodystyczny. Dobre stosunki utrzymywali metodyści praktycznie tylko z ewangelikami reformowanymi³⁷.

Interkomunia

W czasie Powstania Warszawskiego w stołecznym kościele ewangelicko-reformowanym odprawiano nabożeństwa, w których „brali udział liczni lokatorzy podziemi kościelnych, szukający w nich – w liczbie kilkuset – ochrony przed nalotami i kulami karabinowymi. Tutaj też objawiła się rzeczywista ekumenia chrześcijańska. Wieczera Pańska jednoczyła wszystkie wyznania³⁸.

Jeżeli chodzi o interkomunię, *Deklaracja współpracy na okres wojny*³⁹ z roku 1945 rozszerza postanowienia *Ugody Sandomierskiej* i znacznie wyprzedza uzgodnienia w tym zakresie zawarte pomiędzy reformowanymi i metodystami (1990) oraz luteranami i metodystami (1994). Jest również bezprecedensowa jeżeli chodzi o ewangelicznych chrześcijan, z którymi do chwili obecnej takich porozumień nie ma.

Ekumeniczne nabożeństwa komunijne, zapowiadane w *Deklaracji współpracy na okres wojny* z 9 stycznia 1945 r. odbywały się w latach powojennych również z udziałem innych wyznań. Z inicjatywy ks. Zygmunta Michelisa, ówczesnego prezesa Polskiej Rady Ekumenicznej, w Wielki Czwartek (kwiecień 1950 r.) w kościele ewangelicko-reformowanym w Warszawie odprawione zostało nabożeństwo ekumeniczne z Wieczszą Pańską, celebrowane wspólnie przez ks. Z. Michelisa i ks. Edwarda Narbutowicza z Kościoła Narodowego⁴⁰. Kolejne komunijne nabożeństwo ekumeniczne zorganizowano w tym samym kościele podczas obchodów Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan w styczniu 1951 r. W nabożeństwie uczestniczyło dwunastu duchownych z różnych Kościołów, z czego czynnie księża z Kościołów: ewangelicko-reformowanego, ewangelicko-augsburskiego, metodystycznego, baptystycznego, narodowego

³⁷ Tamże, s. 891. Kościół metodystyczny wycofał się z udziału w pracach Polskiej Rady Ekumenicznej w latach 1951-55. Zob. K. Karski, *Protestanci i ekumenizm. Wkład spadkobierców Reformacji w dzieło jedności*, Warszawa 2001, s. 246-247.

³⁸ Ks. J. Niewieczyża, *Po dziesięciu latach*, [w:] Jednota, styczeń-kwiecień, 1956, s. 13.

³⁹ Archiwum Kościoła Ewangelicko-Reformowanego (dalej: AKER, Biblioteka Synodu), *Deklaracja współpracy na okres wojny*, maszynopis, nłb 2. Tytuł *Deklaracja współpracy na okres wojny* pochodzi od autorki niniejszego opracowania

⁴⁰ Kościół Narodowy nosi obecnie oficjalną nazwę Kościół polskokatolicki.

i starokatolickiego mariawitów. Jak podaje K. Karski, podczas obu nabożeństw do komunii przystąpiło każdorazowo ok. 200 osób, nie wiadomo jednak jakiego wyznania⁴¹. Odważna inicjatywa praktykowania interkomunii przez Kościoły tak różnych tradycji wyznaniowych nie spotkała się jednak z powszechnym uznaniem. Krytykował ją m.in. zwierzchnik Starokatolickiego Kościoła Mariawitów, ks. bp Roman Próchniewski, powołując się na przeszkody natury teologicznej, a ks. Aleksander Kircun z Polskiego Kościoła Chrześcijan Baptystów, wcześniej biorący udział w interkomunii, wycofał się z dalszego jej praktykowania w wyniku „protestu wiernych”⁴².

Wspólne użytkowanie kościoła w Warszawie

Luterański kościół św. Trójcy został zburzony we wrześniu 1939 r. Jak można przeczytać na oficjalnej stronie luterańskie parafii św. Trójcy w Warszawie „do 1942 r. polskie nabożeństwa odbywały się w kościele garnizonowym na Mokotowie (Parafia Wniebowstąpienia) oraz w sali confirmacyjnej w budynku parafialnym. W 1942 r. obiekty te władze okupacyjne zajęły na szpital wojskowy, a kościół na Mokotowie na magazyny i stajnie. Nabożeństwa kontynuowano w kościele ewangelicko-reformowanym”⁴³.

Parafia Ewangelicko-Reformowana w Warszawie po II wojnie światowej przez kilka lat udostępniała ewangelikom augsburskim swój kościół przy ul. Świerczewskiego (obecnie Al. Solidarności 74). Było to spowodowane odebraniem w 1951 r. luteranom jeszcze nie do końca odbudowanego przez nich kościoła św. Trójcy i przejęcie tej nieruchomości przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, które podjęło dalszą odbudowę z zamiarem przeznaczenia obiektu na salę koncertową. Po przełomie październikowym w 1956 r. zwrócono kościół parafii ewangelicko-augsburskiej w Warszawie. Kościół św. Trójcy został odbudowany i poświęcony 22 czerwca 1958 r. Wówczas luteranie mogli opuścić gościnne progi kościoła reformowanego. W 1963 r. „Parafia Ewangelicko-Reformowana w Warszawie podarowała Parafii Ewangelicko-Augsburskiej Św. Trójcy Biblię,

⁴¹ Zob. K. Karski, *Protestanci...*, s. 245.

⁴² K. Karski, *Protestanci...*, s. 245-246. Wątek wspólnego praktykowania komunii wymaga osobnych badań, aby można było podjąć próbę opisaną ówczesnej interpretacji tych wydarzeń. Nie jest to jednak przedmiotem niniejszego tekstu.

⁴³ http://luteranie.waw.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=9&Itemid=9 (data dostępu 04.01.2014).

tzw. Radziwiłłowską, drukowaną w języku polskim w Brześciu w 1563 r. Biblia ta do chwili obecnej wkładana jest na ołtarzu podczas świątecznych nabożeństw⁴⁴. Warto wspomnieć, że okazją do przekazania Biblii brzeskiej w darze braciom luteranom była 400. rocznica jej wydania.

1970 – Odezwa na 400. rocznicę Ugody Sandomierskiej

W 1970 r. z okazji 400. Rocznicy Ugody Sandomierskiej Kościoły ewangelicko-reformowany i ewangelicko-augsburski ogłosiły wspólną odezwę zatytułowaną *Jedność Ducha w spójni pokoju*, w której napisano m.in.: „Kościoły Ewangelicko-Reformowany i Ewangelicko-Augsburski są bezpośrednimi spadkobiercami twórców Ugody Sandomierskiej, ale uważają, że jak Ugoda objęła wszystkie wówczas istniejące na terenie Rzeczypospolitej wyznania protestanckie, tak i dzisiaj duch, z którego ona wyrosła, powinien być natchnieniem do współpracy dla wszystkich współcześnie istniejących w naszym kraju wyznań protestanckich. Pragnęlibyśmy więc, aby Kościoły wyrosłe na gruncie reformacyjnym dały wyraz jedności przez uczczenie rocznicy Ugody i przez nawiązanie ściślejszej współpracy⁴⁵.”

Oba Kościoły przypomniały, że chcą nawzajem służyć wiernym bratnich Kościołów przez głoszenie Słowa Bożego co jest możliwe dzięki wspólnocie kazalnicy. Przypomniano również wspólne rozumienie sakramentu Chrztu i Wieczerzy Pańskiej⁴⁶. W pozostałych aspektach służby kościelnej Kościoły mają dążyć do jedności Kościoła w jego „widzialnych kształtach⁴⁷”. Ma się to przejawiać we współpracy w różnych dziedzinach, wśród których wymieniono pracę Synodów, wspólnym dla obu wyznań edukowaniu księży, opracowywaniu i realizacji wspólnych programów nauczania religii, współpracy w wychowywaniu dzieci, kooperacji wydawnictw kościelnych i działań charytatywnych. Wiele z tych postulatów stanowi dziś niemal normę we współdziałaniu Kościołów z wyjątkiem współpracy na poziomie Synodów.

⁴⁴ Zob.: http://luteranie.waw.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=9&Itemid=9 (data dostępu: 04.01.2014).

⁴⁵ *Jedność Ducha w spójni pokoju. Odezwa na 400-lecie Ugody Sandomierskiej. Warszawa, 14 kwietnia 1970 r.*, http://www.reformowani.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=324&Itemid=47 (data dostępu: 03.03.2014).

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże.

1990 – Deklaracja braterskiej współpracy

W kwietniu 1990 r. LXIX Konferencja Doroczna Kościoła Ewangelicko-
-Metodystycznego i Synod Kościoła Ewangelicko-Reformowanego⁴⁸ przyjęły
Deklarację braterskiej współpracy. W dokumencie wyrażono wdzięczność Bogu,
„za to, że możliwym uczynił (...) świadectwo [obu Kościołów – uzupełnienie
autora] w Ojczyźnie, że chronił je i otaczał swoją opieką w ciągu minionych,
trudnych dla całego narodu dziesięcioleci życia w warunkach zniewolenia
przez narzucony system”⁴⁹. Sygnatariusze uznali, że ich wspólne świadectwo
było dotąd niewystarczające i wyrazili pragnienie pogłębienia braterskiej
współpracy „we wszystkich możliwych zakresach”⁵⁰. Oba Kościoły wzajemnie
uznały Sakrament Chrztu udzielanego w drugim Kościele, wyraziły pra-
gnienie wspólnego przystępowania do Stołu Pańskiego i wzajemnie uznały
prawomocność ordynacji duchownych⁵¹. Deklarację braterskiej współpracy
kończy zapewnienie: „Tam, gdzie zaistnieje potrzeba, będziemy przyjmowali
jedni drugich do wspólnoty zborowej, nie żądając zmiany wyznania, jeśli
ktoś mieszka z dala od swego Kościoła i o przyjęcie poprosi”⁵². To ostatnie
ustalenie reformowano-metodystyczne zostało oficjalnie zapisane pomiędzy
reformowanymi i luteranami w 2012 r., choć w praktyce funkcjonowało od
dawna.

1994 – Porozumienie luterkańsko-metodystyczne

W 1994 r. Kościół ewangelicko-augsburski i Kościół ewangelicko-meto-
dystyczny podpisały dokument zatytułowany *Deklaracja współpracy*, w któ-
rym „wyrażają wolę zawiązania wspólnoty w służbie słowa i sprawowania
sakramentów”⁵³. W omawianym dokumencie oba Kościoły wyznają „zgodność

⁴⁸ *Deklaracja braterskiej współpracy. Dokument metodystyczno-reformowany*, Ostróda-
-Warszawa, kwiecień 1990, http://www.reformowani.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=333&Itemid=63 (data dostępu: 25.02.2014).

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże.

⁵² Tamże.

⁵³ *Deklaracja współpracy. Dokument luterkańsko-metodystyczny*, Warszawa, kwiecień-maj 1994,
<http://www.ekumenia.pl/index.php?D=46> (data dostępu: 25.02.2014).

w rozumieniu treści wiary i powołania do składania świadectwa”, precyzując w jakich punktach ta zgodność zachodzi. Strony porozumienia uznają „ważność udzielanego w obu Kościołach Sakramentu Chrztu Świętego i Wieczerzy Pańskiej oraz prawomocność ordynacji duchownych” i ustanawiają „wspólnotę ołtarza i ambony”⁵⁴.

Pewnym echem powraca też uzgodnienie z 1945 r. zapisane w *Deklaracji współpracy na okres wojny*, a sformułowane na nowo w 1994 r. następująco: „Uznajemy, że wszędzie tam, gdzie zajdzie potrzeba, będziemy za obopólną zgodą zwierzchności Kościołów roztaczali wzajemną opiekę duszpasterską nad wyznawcami naszych Kościołów, nie oczekując od nich zmiany wyznania”⁵⁵. Jest to więc bardzo wyraźne wzajemne zabezpieczenie się przed prozelityzmem.

Dokument luterańsko-metodystyczny przyjęły: Konferencja Doroczna Kościoła ewangelicko-metodystycznego i Synod Kościoła ewangelicko-augsburskiego.

2005 – Porozumienie diakonijne

Ważną rolę w życiu społeczności reformowanej odgrywa praca diakonijna, spoczywająca głównie na barkach świeckich. Kościół stara się dotrzeć do wszystkich potrzebujących nie tylko z pomocą materialną, ale też z prostym znakiem pamięci. W 2003 r. dla wzmocnienia tej działalności Synod Kościoła ewangelicko-reformowanego w RP powołał Diakonię Kościoła, która ma osobowość prawną i od 2007 r. jest organizacją pożytku publicznego.

Początkowo współpraca Diakonii Kościoła ewangelicko-reformowanego z Diakonią Kościoła ewangelicko-augsburskiego (Diakonią Polską) odbywała się bez oficjalnych uzgodnień. W 2005 r. obie organizacje zawarły *Porozumienie współpracy*, które zostało podpisane przez ich władze 18 maja w Warszawie. Dokument reguluje zasady kooperacji, która ma polegać w szczególności na wymianie informacji i doświadczeń, wzajemnym zapraszaniu się na konferencje organizowane przez sygnatariuszy, wspólne prowadzenie akcji charytatywnych na skalę całego kraju, realizacji wspólnych projektów diakonijnych. *Porozumienie* przewiduje też „opracowywanie wspólnych stanowisk wobec organów

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże.

administracji publicznej i Eurodiakonii”, „uzgadnianie wspólnego protestanckiego stanowiska w ramach komisji diakonijnej Polskiej Rady Ekumenicznej” i „współpracę w zakresie wolontariatu”⁵⁶. Dla zachowania ciągłości współpracy strony ustaliły, że „przynajmniej dwa razy w roku odbywać się będą wspólne spotkania organizowane na zmianę przez jedną ze stron porozumienia”⁵⁷.

W 2009 r. Diakonia Kościoła ewangelicko-reformowanego oficjalnie przystąpiła do zespołu prowadzącego akcję Wigilijnego Dzieła Pomocy Dzieciom (świece wigilijne). Komitet organizacyjny stanowią organizacje charytatywne różnych wyznań: Caritas Polska (rzymskokatolicka), Diakonia Polska (luterkańska), Eleos – Dzieło Miłosierdzia (prawosławna) i Diakonia Kościoła ewangelicko-reformowanego.

Od kilku lat poszczególne parafie ewangelicko-reformowane biorą również udział w akcji organizowanej przez Kościół ewangelicko-augsburski „Paczka na Ukrainę”⁵⁸. Niestety w ekumenicznej współpracy charytatywnej nie bierze udziału Kościół metodystyczny.

2012 – Porozumienie luterkańsko-reformowane

W Środę Popielcową, 22 lutego 2012 r., w luterkańskim kościele Św. Trójcy w Warszawie odbyło się nabożeństwo, podczas którego zostało podpisane *Porozumienie o wzajemnym dopuszczaniu wiernych do czynnego korzystania z praw i obowiązków wynikających z udziału w życiu Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego i Kościoła Ewangelicko-Reformowanego*⁵⁹.

Dokument określa zasady przynależności ewangelików reformowanych do parafii luterkańskich i luteran do parafii ewangelicko-reformowanych. Reguluje on także kwestie biernego i czynnego prawa wyborczego takich osób do władz parafialnych. Ponadto dokument wskazuje, w jaki sposób parafie,

⁵⁶ AKER (Biblioteka Synodu), *Porozumienie o współpracy* zawarte pomiędzy Diakonią Kościoła Ewangelicko-Reformowanego i Diakonią Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego 18 maja 2005 r., mps., § 1 pkt 1.

⁵⁷ Tamże, § 2 pkt 1.

⁵⁸ AKER (Biblioteka Synodu), ks. M. Izdebski, *Sprawozdanie biskupa na Synod za rok 2012*, mps., s. 3.

⁵⁹ *Porozumienie o wzajemnym dopuszczaniu wiernych do czynnego korzystania z praw i obowiązków wynikających z udziału w życiu Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego i Kościoła Ewangelicko-Reformowanego*, [w:] Jednota, 1, 2012, s. 8.

których członkami są wierni bratniego Kościoła, powinny sporządzać sprawozdania roczne⁶⁰.

Seminaria teologiczne

Dzięki kontaktom partnerskim nawiązanym przed trzydziestu laty przez Kościół Ewangelicko-Reformowany i Kościół Ewangelicko-Augsburski z Kościołem Protestantckim w Holandii były organizowane seminaria teologiczne prowadzone przez ks. Pieta van Veldhuizen z Holandii. Odbywały się one w latach 1989-2006 w Parafii ewangelicko-reformowanej w Żychlinie k. Konina⁶¹. Od początku uczestniczyli w nich m.in. ewangelicy reformowani: Krzysztof Bandoła-Skierski, ks. Mirosław Jelinek, Wiera Jelinek (późniejsza pastor), Ewa Józwiak, ks. Roman Lipiński, Władysław Scholl, ks. bp Zdzisław Tranda, później ks. bp Marek Izdebski, ks. Semko Koroza, ks. Lech Tranda, ks. Michał Jabłoński, ks. Tadeusz Jelinek, ks. Krzysztof Góral, a ze strony luterańskiej najwierniejszymi uczestnikami byli: ks. Roman Mikler, ks. Roman Pawlas, ks. Jan Szklorz, ks. Marcin Undas, Jakub i Iwona Sławik. Przez kilka lat biskup Kościoła ewangelicko-augsburskiego kierował na seminaria również luterańskich studentów teologii. Uczestnikami seminariów byli również świeccy teologowie i studenci teologii z Kościoła ewangelicko-reformowanego. W sumie na przestrzeni 17 lat w tych swoistych studiach samokształceniowych pod kierunkiem duchownego z Holandii uczestniczyło ok. 70 osób.

Współpraca wydawnicza

Nawiązując do dobrej tradycji przedwojennej, również i po 1945 r. rozwijała się współpraca trzech wyznań na niwie wydawniczej. W „Jednocie” z 1951 r., wydawanej w okresie powojennym przez reformowane parafie warszawską i łódzką, zamieszczano zachętę do czytania „Strażnicy Ewangelicznej” organu prasowego Kościoła ewangelicko-augsburskiego. „W »Strażnicy« są informacje z życia Kościoła ewangelicko-reformowanego. W kolegium redakcyjnym Kościół reformowany jest reprezentowany przez ks. Jana Niewieczerzała” – donosiła „Jednota”⁶².

⁶⁰ E. Józwiak (oprac.), *O kolejny krok bliżej*, [w:] Jednota, 1, 1012, s. 9.

⁶¹ <http://www.woordenmetzielen.nl/cvpolskie.html> (data dostępu 25.02.2014).

⁶² *Wiadomości z Kościoła i o Kościele*, [w:] Jednota, 1, 1951, s. 19.

Po 18 latach, w 1957 r. „Jednota” zaczęła się ukazywać jako czasopismo Kościoła ewangelicko-reformowanego. W gronie autorów znajdziemy luteran: ks. Karola Kotulę, ks. Ottona Krenza, ks. Ryszarda Trenklera i ks. Edwarda Wendego, oraz metodystę ks. Witolda Benedyktowicza. W 1958 publikują: ks. O. Krenz, ks. Waldemar Preiss, ks. Jan Szeruda, ks. R. Trenkler, ks. A. Wantała (luteranie) i ks. W. Benedyktowicz. Okazjonalny artykuł opublikował też baptysta Krzysztof Bednarczyk. W roku 1959 w „Jednocie” publikują luteranie: ks. O. Krenz, ks. R. Trenkler, ks. E. Wende, ks. Wiktor Niemczyk, ks. Jan Walter, ks. Karol Messerschmidt i Rudolf Dominik oraz metodysta, ks. W. Benedyktowicz. W 1964 r. w skład redakcji „Jednoty” wszedł luteranin – redaktorem naczelnym był wówczas ks. Jan Niewieczera, a jego zastępcą – ks. Ryszard Trenkler. W czasopiśmie podawany był również porządek nabożeństw parafii ewangelicko-reformowanej w Warszawie i parafii ewangelicko-augsburskiej św. Trójcy (a w późniejszych latach i parafii ewangelicko-augsburskiej Wniebowstąpienia Pańskiego). W tym samym roku w gronie autorów znaleźli się: ks. W. Benedyktowicz (metodysta) i ks. K. Kotula oraz ks. E. Wende (luteranie).

Prawdziwym filarem redakcji w latach 1966–1995 był luteranin prof. Karol Karski, którego wkład w ekumeniczny kształt czasopisma jest nie do przecenienia. We wspomnianym okresie opracowywał wszystkie anonimowe „Przeglądy ekumeniczne”, opisujące wydarzenia na świecie i w kraju. Poza tym opublikował on dziesiątki artykułów i tłumaczeń, jego dziełem były zeszyty specjalne „Jednoty” poświęcone ekumenizmowi (np. „Katechizm ekumeniczny”), Ulrykowi Zwingliemu, Karolowi Barthowi i inne. Do dnia dzisiejszego „Jednota” pozostaje czasopismem otwartym na autorów innych wyznań. Również redakcję tworzyli i tworzą nie tylko ewangelicy reformowani⁶³.

W latach 1993-2009 Kościół ewangelicko-reformowany, a potem Parafia ewangelicko-reformowana w Zelowie wydawały *Kalendarz Ewangelicko-Reformowany*. W roku 2005 otworzyła się nowa możliwość współpracy ekumenicznej. *Kalendarz Ewangelicki* wydawany przez Kościół Ewangelicko-Augsburski otworzył swoje łamy dla ewangelików reformowanych i metodystów. W każdym numerze *Kalendarza* ukazuje się przegląd wydarzeń Kościoła Ewangelicko-Reformowanego za miniony rok oraz artykuły pisane przez reformowanych lub

⁶³ Od 2012 r. redaktor naczelną jest ewangeliczka reformowana Ewa Józwiak, a sekretarzem redakcji jest luteranin Michał Karski, syn Karola Karskiego.

o tym Kościele. Wśród autorów są: Mariusz Gosławski⁶⁴, ks. Krzysztof Góral⁶⁵, ks. bp Marek Izdebski⁶⁶ wraz z Joanną Matuszewską (wcześniej noszącą nazwisko Mizgała)⁶⁷, oraz Joanna Matuszewska wraz z Krzysztofem Urbanem⁶⁸, ks. Tadeusz Jelinek⁶⁹, ks. J. Wiera Jelinek⁷⁰, Ewa Józwiak⁷¹, Rafał Leszczyński⁷², Krystyna Lindenberg⁷³, Natalia Małachowska wraz z ks. Semkiem P. Korozą⁷⁴,

⁶⁴ M. Gosławski, *Dla zbudowania wszystkich*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2012, Bielsko-Biała 2011, s. 231-233.

⁶⁵ Ks. K. Góral, *Nie żyjemy w wyznaniowym getcie – dzieje parafii Ewangelicko-Reformowanej w Kleszczowie*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2009, Bielsko-Biała 2008, s. 115-127.

⁶⁶ Bp Marek Izdebski, *W parafiach i w świecie – wydarzenia w Kościele Ewangelicko-reformowanym*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2006, Bielsko-Biała 2005, s. 67-71.

⁶⁷ Bp. M. Izdebski, J. Mizgała, *Samoświadomość, misja i ekumenia – z życia Kościoła Ewangelicko-Reformowanego*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2007, Bielsko-Biała 2006, s. 67-73; tenże, *Otwarcie na świat – z życia Kościoła Ewangelicko-Reformowanego*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2008, Bielsko-Biała 2007, s. 75-83; tenże, *Ecclesia semper reformata – z życia Kościoła Ewangelicko-Reformowanego*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2009, Bielsko-Biała 2008, s. 76-84; tenże, *Żyjemy w świecie danym nam przez Boga – Kościół Ewangelicko-Reformowany w Polsce w „Roku Kalwina”*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2010, Bielsko-Biała 2009, s. 80-87.

⁶⁸ J. Matuszewska, K. Urban, *Współczesność w cieniu historii*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2011, Bielsko-Biała 2010, s. 80-88.

⁶⁹ Ks. T. Jelinek, *Najstarsza parafia reformowana w Polsce – zarys dziejów*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2010, Bielsko-Biała 2009, s. 145-159.

⁷⁰ Ks. J. W. Jelinek, *Z czesko-braterskiego nurtu – dzieje Parafii Ewangelicko-Reformowanej w Zelowie*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2007, Bielsko-Biała 2006, s. 120-131.

⁷¹ E. Józwiak, *Solidarność to podstawowa konieczność – diakonia w Kościele Ewangelicko-Reformowanym*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2011, Bielsko-Biała 2010, s. 141-145; tenże, *Przygotować się na zmiany. Wydarzenia w Kościele Ewangelicko-Reformowanym*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2012, Bielsko-Biała 2011, s. 157-167; tenże, *Rozważne i skuteczne działanie. Wydarzenia w Kościele Ewangelicko-Reformowanym*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2013, Bielsko-Biała 2012, s. 117-125; tenże, *Rok wyborów i zmian*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2014, Bielsko-Biała 2013, s. 133-142; tenże, *Zmiany w prawie kościelnym i obrady Światowej Wspólnoty*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2015, Bielsko-Biała 2014, s. 148-154.

⁷² R. Leszczyński, *Mikołaj Rej – stereotyp a rzeczywistość*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2006, Bielsko-Biała 2005, s. 110-118; tenże, *Pomnikiem jest jego dzieło – 500 lat od narodzin Jana Kalwina*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2009, Bielsko-Biała 2008, s. 128-135; tenże, *Biblia brzeska – pierwszy ewangelicki przekład Pisma świętego na język polski*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2014, Bielsko-Biała 2013, s. 152-160.

⁷³ K. Lindenberg, *„Ten ogień i dziś w nas się pali...”*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2012, Bielsko-Biała 2011, s. 191-205.

⁷⁴ N. Małachowska, ks. S. Koroza, *Budowanie struktury i duchowej sfery – z historii zboru ewangelicko-reformowanego w Łodzi*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2008, Bielsko-Biała 2007, s. 109-123.

ks. Tomasz Pieczko⁷⁵, Łukasz P. Skurczyński⁷⁶, Barbara Stahlowa⁷⁷, ks. Zdzisław Tranda⁷⁸. W kalendarzu też znaleźć można dodatek adresowy trzech Kościołów: luterńskiego, reformowanego i metodystycznego.

Wspólna misja – Tydzień Ewangelizacyjny w Zelowie

Najpóźniej podjętą wspólną dwustronną inicjatywą ekumeniczną jest Tydzień Ewangelizacyjny w Zelowie, organizowany od 2006 r. przez Kościół ewangelicko-reformowany w RP, Parafię ewangelicko-reformowaną w Zelowie wspólnie z Centrum Misji i Ewangelizacji Kościoła ewangelicko-augsburskiego i Diecezję Warszawską Kościoła ewangelicko-augsburskiego. Jest on największą doroczną wspólną ekumeniczną akcją misyjną Kościołów ewangelickich, która odbywa się w lipcu. Równoległe z Tygodniem Ewangelizacyjnym i podczas ferii zimowych odbywają się półkolonie dla dzieci. Aby 80 dzieci w wieku od 4 do 12 lat mogło bezpiecznie i wartościowo spędzić na terenie parafii kilka godzin, komitet musi mieć do współpracy 25–30 wolontariuszy spośród młodzieży różnych wyznań⁷⁹. Podobnie, jak w działalności diakonijnej, Kościół metodystyczny nie bierze udziału we wspólnych projektach ewangelizacyjno-misyjnych.

Zakończenie

Jedynym trwałym zjednoczeniem się wyznań ewangelickich w Polsce jest połączenie się ewangelików reformowanych z braćmi czeskimi. Pomimo 500 lat starań o zbliżenie luteranizmu i ewangelicyzmu reformowanego – zjednoczenie

⁷⁵ Ks. T. Pieczko, *Słowo Boże i rygoryzm moralny*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2014, Bielsko-Biała 2015, s. 211-215.

⁷⁶ Ł.P. Skurczyński, *W służbie żołnierzom – z działalności Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2012, Bielsko-Biała 2011, s. 109-112; tenże, *Z Dobrą Nowiną wśród żołnierzy – z działalności Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2014, Bielsko-Biała 2013, s. 97-101; tenże, *Rok jubileuszy – z działalności Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2015, Bielsko-Biała 2014, s. 104-108.

⁷⁷ B. Stahlowa, *Ze szwajcarskiego nurtu – dzieje parafii Ewangelicko-Reformowanej w Warszawie*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2006, Bielsko-Biała 2005, s. 102-109.

⁷⁸ Bp Z. Tranda, *Dlaczego Biblia?*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2005, Bielsko-Biała 2004, s. 144-150; tenże, *BEM – ważny dokument z Limy sprzed 25. lat*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2008, Bielsko-Biała 2007, s. 124-137; tenże, *O Katechizmie heidelberskim – pozytywnie i negatywnie*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2013, Bielsko-Biała 2012, s. 149-161.

⁷⁹ AKER (Biblioteka Synodu), ks. bp M. Izdebski, *Sprawozdanie biskupa...*, s. 4.

obu wyznań nie było trwałe. Po dołączeniu do tych dążeń w XX w. metodystów też nie powstał ewangelicki Kościół narodowy. Wątek jednego wspólnego Kościoła powracał w przeszłości jak i obecnie, jednak każde z wyznań funkcjonuje niezależnie, a relacje międzywyznaniowe rysują dziejową sinusoidę – raz Kościoły oddalają się od siebie, to znów są bliżej. Prawie wszystkie deklaracje zjednoczeniowe polskiego ewangelicyzmu można nazwać papierowymi marzeniami, gdyż były one wyrazem pragnień jednostek lub grup, ale często marzenia te weryfikowało życie. Bardziej trwałe okazały się dokumenty dotyczące wzajemnej współpracy. One również sprawdziły się w praktyce.

Współpraca ekumeniczna polskich ewangelików stawia w każdym czasie nowe wyzwania. Przed Kościołami w niedalekiej perspektywie znajduje się jubileusz reformacji, który będzie obchodzony w 2017 r. Dobrze byłoby, gdyby z tej okazji udało się zorganizować wspólny Synod, ewangelizację, wydać razem publikację, czy w inny sposób zaznaczyć, że Kościoły mniejszościowe w Polsce chcą i umieją cieszyć się osiągniętą już jednością i wspólnie czerpać ze skarbcza, jakim jest 500 lat starań o tę jedność, która wciąż jest zadaniem Kościołów.

ABSTRACT

Attempts to build unity in spite of theological differences were taken inside Polish Protestantism from the sixteenth to the twenty-first century. All the time some ecumenical threads repeatedly return: mutual recognition of offices and the sacraments, the ability to adopt the partners for dialogue, exchange preaching, churches sharing, joint councils, the appointment of national church, joint education of ministers, co-operation in publishing and charity. The article deals with all ecumenical threads inside Polish Protestantism after the year 1946.

Keywords: ecumenism, polish Protestantism, after 1946

Bibliografia

Archiwum Akt Nowych, Urząd do Spraw Wyznań (dalej: AAN, UdSW), sygn. 5b/17.

Archiwum Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego (dalej: AKEM), *Deklaracja*

ściślejszej współpracy między Kościołem Ewangelicko-Reformowanym a Kościołem Metodystycznym, Łódź, dnia 22 listopada 1945, jednostronicowy maszynopis.

Archiwum Kościoła Ewangelicko-Reformowanego (dalej: AKER, Biblioteka Synodu), *Deklaracja współpracy na okres wojny*, maszynopis, nlb 2. Tytuł *Deklaracja współpracy na okres wojny* pochodzi od autorki niniejszego opracowania.

AKER (Biblioteka Synodu), *Protokół z zebrania synodalnego Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej*, odbytego w dn. 25 czerwca 1950 r. w Warszawie.

AKER (Biblioteka Synodu), protokół z zebrania Kolegium Kościelnego z 21.11.1946 r.

AKER (Biblioteka Synodu), *Porozumienie o współpracy* zawarte pomiędzy Diakonią Kościoła Ewangelicko-Reformowanego i Diakonią Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego 18 maja 2005 r., mps.

AKER (Biblioteka Synodu), ks. M. Izdebski, *Sprawozdanie biskupa na Synod za rok 2012*, mps.

Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Udostępniania i Archiwizacji Danych, Urząd do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego (IPN BUiAD, UsdBP) Warszawa, sygn. 01222/2691, doniesienie agencyjne z 22 II 1951 r., rozmowa z ks. biskupem Szerudą 20.03.1951 r., źródło „Doktór”.

Curriculum vitae – dr Piet van Veldhuizen, <http://www.woordenmetzielenzin.nl/cvpolskie.html> (data dostępu: 25.02.2014).

Deklaracja braterskiej współpracy. Dokument metodystyczno-reformowany, Ostróda-Warszawa, kwiecień 1990, http://www.reformowani.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=333&Itemid=63 (data dostępu: 25.02.2014).

Deklaracja ideologiczna Polskiego Kościoła Ewangelickiego (Ewangelicznego), [w:] *Kościół Powszechny*, 1-2, 1947.

Deklaracja ściślejszej współpracy między Kościołem Ewangelicko-Reformowanym a Kościołem Metodystycznym, [w:] *Pielgrzym Polski*, 3, 1945.

Deklaracja współpracy. Dokument luterkańsko-metodystyczny, Warszawa, kwiecień-maj 1994, <http://www.ekumenia.pl/index.php?D=46> (data dostępu: 25.02.2014).

Deklaracja współpracy religijnej, [w:] *Jednota*, 3, 1950.

- Gosławski M., *Dla zbudowania wszystkich*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2012, Bielsko-Biała 2011.
- Góral K. ks., *Nie żyjemy w wyznaniowym getcie – dzieje parafii ewangelicko-reformowanej w Kleszczowie*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2009, Bielsko-Biała 2008.
- Izdebski M., bp., *W parafiach i w świecie – wydarzenia w Kościele Ewangelicko-Reformowanym*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2006, Bielsko-Biała 2005.
- Izdebski M., bp., Mizgała J., *Samoświadomość, misja i ekumenia – z życia Kościoła Ewangelicko-Reformowanego*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2007, Bielsko-Biała 2006.
- Izdebski M., bp., Mizgała J., *Otwarci na świat – z życia Kościoła Ewangelicko-Reformowanego*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2008, Bielsko-Biała 2007.
- Izdebski M., bp., Mizgała J., *Ecclesia semper reformata – z życia Kościoła Ewangelicko-Reformowanego*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2009, Bielsko-Biała 2008.
- Izdebski M., bp., Mizgała J., *Żyjemy w świecie danym nam przez Boga – Kościół Ewangelicko-Reformowany w Polsce w „Roku Kalwina”*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2010, Bielsko-Biała 2009.
- Jedność Ducha w spójni pokoju. Odezwa na 400-lecie Ugody Sandomierskiej. Warszawa, 14 kwietnia 1970 r.*, http://www.reformowani.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=324&Itemid=47 (data dostępu: 3.03.2014).
- Jelinek J. W., ks., *Z czeskokobraterskiego nurtu – dzieje Parafii Ewangelicko-Reformowanej w Żelowie*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2007, Bielsko-Biała 2006.
- Jelinek T. ks., *Najstarsza parafia reformowana w Polsce – zarys dziejów*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2010, Bielsko-Biała 2009.
- Józwiak E. (oprac.), *O kolejny krok bliżej*, [w:] Jednota, 1, 2012.
- Józwiak E., *Solidarność to podstawowa konieczność – diakonia w Kościele Ewangelicko-Reformowanym*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2011, Bielsko-Biała 2010.
- Józwiak E., *Przygotować się na zmiany. Wydarzenia w Kościele Ewangelicko-Reformowanym*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2012, Bielsko-Biała 2011.
- Józwiak E., *Rozważne i skuteczne działanie. Wydarzenia w Kościele Ewangelicko-Reformowanym*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2013, Bielsko-Biała 2012.
- Józwiak E., *Osobno czy razem? Dążenia ekumeniczne wewnątrz polskiego ewangelicyzmu – perspektywa reformowana (do 1945 roku)*, [w:] Rocznik

- Teologiczny, LVI, z. 2, 2014.
- Jóźwiak E., *Rok wyborów i zmian*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2014, Bielsko-Biała 2013.
- Jóźwiak E., *Zmiany w prawie kościelnym i obrady Światowej Wspólnoty*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2015, Bielsko-Biała 2014.
- Karski K., *Ewangelicy reformowani i ich zaangażowanie w jednoczenie polskiego ewangelicyzmu*, [w:] *Zwykły niezwykły. Pamięci księdza Jerzego Stahla*, Warszawa 2009.
- Karski K., *Protestanci i ekumenizm. Wkład spadkobierców Reformacji w dzieło jedności*, Warszawa 2001.
- Kłaczek J., *Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce w latach 1945-1975*, Toruń 2010.
- Leszczyński R., *Mikołaj Rej – stereotyp a rzeczywistość*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2006, Bielsko-Biała 2005.
- Leszczyński R., *Pomnikiem jest jego dzieło – 500 lat od narodzin Jana Kalwina*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2009, Bielsko-Biała 2008.
- Leszczyński R., *Biblia brzeska – pierwszy ewangelicki przekład Pisma świętego na język polski*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2014, Bielsko-Biała 2013.
- Lindenberg K., „*Ten ogień i dziś w nas się pali...*”, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2012, Bielsko-Biała 2011.
- Luteranie w Warszawie. Historia Parafii Św. Trójcy*, http://luteranie.waw.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=9&Itemid=9 (data dostępu: 4.01.2014).
- Małachowska N., Koroza S. ks., *Budowanie struktury i duchowej sfery – z historii zboru ewangelicko-reformowanego w Łodzi*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2008, Bielsko-Biała 2007.
- Matuszewska J., Urban K., *Współczesność w cieniu historii*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2011, Bielsko-Biała 2010.
- Michalak R., *Kościół protestancki i władze partyjno-państwowe w Polsce (1945-1956)*, Warszawa 2002.
- Niewieczyca J., ks., *Po dziesięciu latach*, [w:] Jednota, Styczeń-kwiecień, 1956.
- Odezwa reformowano-luterańskiego Komitetu Współpracy*, [w:] Jednota, 1, 1951.
- Pieczko T. ks., *Słowo Boże i rygorizm moralny*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2014, Bielsko-Biała 2015.

- Polski Kościół Ewangelicki. Dokument z czasów okupacyjnych pióra ś.p. ks. L.Z.*, [w:] Kościół Powszechny, 1-2, 1947.
- Porozumienie o wzajemnym dopuszczaniu wiernych do czynnego korzystania z praw i obowiązków wynikających z udziału w życiu Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego i Kościoła Ewangelicko-Reformowanego*, [w:] Jednota, 1, 2012.
- Praktyczny ekumenizm. Dokument z czasów okupacji*, [w:] Kościół Powszechny, 3-4, 1947.
- Projekt Prawa Wewnętrznego Polskiego Kościoła Ewangelickiego (Ewangelicznego)*, [w:] Kościół Powszechny, 1-2, 1947.
- Rada Ekumeniczna po wojnie*, [w:] Kościół Powszechny, 1-2, 1947.
- Skurczyński Ł.P., *W służbie żołnierzom – z działalności Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2012, Bielsko-Biała 2011.
- Skurczyński Ł.P., *Z Dobrą Nowiną wśród żołnierzy – z działalności Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2014, Bielsko-Biała 2013.
- Skurczyński Ł.P., *Rok jubileuszy – z działalności Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2015, Bielsko-Biała 2014.
- Sprawozdanie z sesji synodalnej*, [w:] Jednota, 2-3 (1951), s. 17.
- Stahlowa B., *Ze szwajcarskiego nurtu – dzieje parafii ewangelicko-reformowanej w Warszawie*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2006, Bielsko-Biała 2005.
- Tranda Z., bp, *Dlaczego Biblia?*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2005, Bielsko-Biała 2004.
- Tranda Z., bp, *BEM – ważny dokument z Limy sprzed 25. lat*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2008, Bielsko-Biała 2007.
- Tranda Z., bp, *O Katechizmie heidelberskim – pozytywnie i negatywnie*, [w:] Kalendarz Ewangelicki 2013, Bielsko-Biała 2012.
- Wiadomości z Kościoła i o Kościele*, [w:] Jednota, 1, 1951.
- Zjednoczenie dwóch Kościołów*, [w:] Pielgrzym Polski, 11, 1946.

Spis treści

LESZEK JAŃCZUK, Historia wydań gockiej Biblii.....	123
ŁUKASZ P. SKURCZYŃSKI, „Grzechy Pisma Świętego”. Krytyka fundamentalistycznej hermeneutyki biblijnej według Johna Shelby’ego Sponga.....	137
JAROSŁAW CHARKIEWICZ, Starotestamentowi prorocy jako typ świętości w Kościele prawosławnym.....	155
JERZY OSTAPCZUK, Cyrylicki apostoł-ewangeliarz niedzielny z Drukarni brackiej w Łucku (1640 r.)	169
JERZY SOJKA, Zagadnienie obecności Chrystusa w Wieczery Pańskiej w publikacjach Światowej Federacji Luterńskiej.....	203
EWA JÓŹWIAK, Osobno czy razem? Dążenia ekumeniczne wewnątrz pol- skiego ewangelicyzmu – perspektywa reformowana (po 1946 roku)..	245

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LVII

Zeszyt 2

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2015